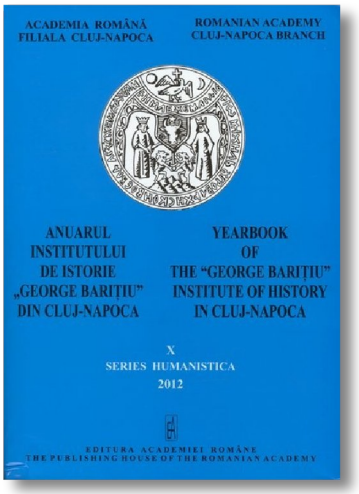

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Simion Bărnuțiu și filosofia (II)

Ionuț Isac

How to cite this article:
Isac, Ionuț (2012) *Simion Bărnuțiu și filosofia (II)*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 10, pp. 147–158. DOI: 10.5281/zenodo.22966200

© 2012: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

FILOSOFIE

SIMION BĂRNUȚIU ŞI FILOSOFIA (II)[1]

Ionuț Isac

Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca

Abstract. *The present approach focuses some of the main problems of Simion Bărnuțiu's philosophical activity. While he taught philosophy in Blaj (1839–1845), then in Iaşi (1855–1864), S. Bărnuțiu focused his lectures on the ontology (metaphysics), logic, theory of knowledge and law science. All of them reflect the obvious influence of I. Kant (1724–1804) and W. T. Krug (1770–1842) – the last one being considered in the whole Europe as an authority concerning philosophical education. However, the influence of Krug's ideas was rather one in their spirit: the philosophical* ***transcendental synthetism*** *entails a* ***political liberalism*** *with openness to the criticism and anti-dogmatism. Thus, Bărnuțiu had found a way to make from Krug's ideas a support for his own views about the social and political problems in Transylvania. This way, the Romanian Professor grasped and stressed the connections allowed by Krug's philosophy between metaphysics, epistemology, ontology and ethics, as well as pedagogy. Very often he adapted the Krugian genuine text to his arguments and examples concerning the problems of Transylvanian society at the end of the Middle Ages and the beginning of the modern era.*

Key words: *Romanian Modern philosophy, Transylvanian society, transcendental synthetism, political liberalism, Simion Bărnuțiu, philosophical manuscripts, philosophy and education*.

Reîntâlnirea lui Bărnuțiu cu filosofia (în ipostazele cercetării, profesoratului şi scrisului filosofic) avea să aibă loc abia în ultimii ani ai vieții, după experiențele decepționante ale înfrângerii revoluției de la 1848–1849, ale peregrinărilor în străinătate timp de ani de zile, urmărit fiind de agenții imperiali, şi, nu în ultimul rând, ale stării precare de sănătate. Cu toate acestea, intelectualul ardelean a găsit în ființa sa o putere aproape neverosimilă de a-şi continua studiile juridice la Viena şi Padova (unde a obținut titlul de doctor în drept civil şi penal), precum şi pentru a desfăşura interesante cercetări de istoria literaturii, dialectologie şi folclor.

[1] Prima parte a acestui studiu, *Simion Bărnuțiu şi filosofia* (I), a fost publicată în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca", Series Humanistica, tom. VII, 2009, p. 223–232.

Menționarea câtorva repere spațio-temporale este, credem, necesară pentru a sesiza şi înțelege excepționala densitate de idei şi fapte din acea perioadă dramatică de şase ani, cuprinsă între 1849 şi 1855, respectiv contextul care a precedat reluarea de către intelectualul transilvănean a activităților cu profil filosofic.

Înfrângerea revoluției (13 august 1849) îl găseşte la Viena, unde se afla la palatul Schönbrunn împreună cu o delegație, pentru a înmâna împăratului o petiție în numele românilor din Transilvania. Revine în țară (la 2 septembrie), după care pleacă din nou în capitala imperială împreună cu August Treboniu Laurian, în acelaşi scop (16 noiembrie 1849). Rămâne acolo în perioada 2–16 decembrie, după care se deplasează la Dresda pentru tratamentul medical al bolii de care suferea (neurastenie). Concomitent, se tratează şi la Viena, implicându-se pe parcursul anului 1850 în acțiunile politice ale delegației române.

La 5 mai 1851, se înmatriculează la Universitatea din Viena, secția de ştiințe juridice, unde audiază cursuri de drept penal, jurisprudență austriacă, statistică, procedură penală şi dreptul ginților, cu profesorii Hye, Stubenrauch, Springer, Keller, Edlauer. Părăseşte oraşul la 19 octombrie 1852, călătorind spre Italia. Se înscrie ca student la Facultatea de Drept a Universității din Pavia (8 noiembrie 1852).

Pe durata şederii în Italia, se dedică studiului ştiinței dreptului şi limbii italiene (dialectelor), inaugurând cercetările de dialectologie comparată în filologia română. Scrie numeroase articole şi studii pe teme foarte diverse, dintre care puține vor fi publicate (de pildă, studiile asupra dialectelor italiene populare, pe care le considera izvoarele genezei limbii române). Realizează o vastă documentare din surse reprezentative şi substanțiale ale epocii[2]; face şi cercetări de etruscologie, respectiv demersuri asupra poeziei italiene clasice şi romantice[3]. De asemenea, aprofundează studiul antichității latine şi al *statisticii* (înțeleasă în epocă drept *ştiința statului*); interesul său pe acest plan se concretizează în articolul *Observațiuni statistice despre cultivațiunea pământurilor Europei*[4].

În acelaşi timp, se pregăteşte sistematic pentru obținerea doctoratului în drept; susține examene din statistică, drept natural şi drept penal (profesorii săi fiind G. Zuradelli, P. Barinetti, A. Volpi). La 6 iunie 1854, îşi susține, la Universitatea din Pavia, teza de doctorat în drept cu titlul *Argomenti di giurisprudenza e di scienze politiche*. Devine doctor în drept civil şi criminal („laurea in ambe le leggi").

Părăseşte Italia, revenind la Viena (13 iunie 1854). Ajuns acolo, i se oferă mai întâi un post de traducător în limba română al legilor imperiale, iar apoi

[2] Ne referim la lucrările lui G. Banfi (*Vocabulario milanese-italiano*, ed. a II-a, Milano, 1852), C. Gambini (*Vocabulario pavese-italiano ed italiano-pavese*, Pavia, 1850) şi B. Biondelli (*Saggio sui dialetti gallo-italici*, Milano, 1853).

[3] De pildă Dante, *Divina commedia*; T. Tasso, *Orlando furioso*; A. Manzoni, *I promessi sposi*; U. Foscolo, *Ultima lettera di Jacopo Ortis* ş.a.

[4] A apărut foileton în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" (1853).

catedra de filosofie de la Academia Mihăileană din Iaşi. La invitația lui August Treboniu Laurian – inspector general al şcolilor din Moldova, Bărnuțiu acceptă ultima ofertă (pe data de 29 septembrie, în acelaşi an).

Ca urmare a acestei decizii, începând cu 10 ianuarie 1855, el predă la Iaşi logica şi filosofia la „clasele superioare" ale Gimnaziului academic (Academia Mihăileană); ulterior, după înființarea Facultății de Drept, predă atât dreptul natural şi public, cât şi dreptul roman (din 1856). A suplinit, o vreme, disciplinele de antropologie, metafizică şi logică. În luna mai 1855, fiindcă A. T. Laurian plecase într-o călătorie de studii în Germania, Bărnuțiu devine locțiitor al inspectorului general al şcolilor din Moldova. Ulterior anului 1860 (când s-a înființat Universitatea din Iaşi), a activat în cadrul Facultății de Filosofie ca profesor de filosofie, psihologie empirică şi logică. Succesorul său la catedră a fost Titu Maiorescu (de la 28 ianuarie 1863)[5].

Aşadar, Bărnuțiu nu a predat la Iaşi numai dreptul natural public şi privat; el a deținut şi catedra de filosofie. De asemenea, a predat şi alte discipline filosofice şi socio-umane, cum sunt psihologia, pedagogia, etica, estetica, istoria filosofiei ş.a. Dintre numeroşii autori ale căror lucrări le-a cunoscut şi cercetat dascălul de la Blaj, iar apoi de la Iaşi, se detaşează net ca importanță Immanuel Kant (1724–1804), în interpretările „sintetismului transcendental" ale urmaşului său la catedra din Königsberg, renumitul Wilhelm Traugott Krug (1770–1842). Astfel, este astăzi dovedită în mod indubitabil folosirea de către Bărnuțiu ca sursă a cursurilor sale universitare filosofice a lucrării lui Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur* – un compendiu care constituie forma rezumată a lucrărilor *Fundamentalphilosophie*, *System der theoretischen Philosophie* şi *System der praktischen Philosophie* –, cel mai probabil, preluat comparativ şi sintetic odată cu traducerea în latină a lucrării autorului german, făcută de Stephanus Márton (Viena, 1820)[6]. Criticate cu asprime de T. Maiorescu pentru excesul lor

[5] Vezi E. S. Cucerzan, *„Metafizica" lui Simion Bărnuțiu*, mss., p. 2.

[6] Clarificarea problemei surselor manuscriselor lui Bărnuțiu a constituit un proces destul de îndelungat şi sinuos. Vezi, în acest sens, *ibidem*, p. 3: „Privitor la *sursele* concrete de inspirație, în speță autorii şi lucrările din care a tradus şi propus, lucrurile par a se fi lămurit. Dacă G. Bogdan-Duică, în *Viața şi ideile lui Simion Bărnuțiu* (1924), deplânge, eronat, absența cursurilor după care a predat Bărnuțiu, cercetări ulterioare au stabilit existența unor asemenea probe atât la Blaj, cât şi la Iaşi, respectiv la București. Îndeosebi cercetările întreprinse de către Dumitru Ghişe şi Pompiliu Teodor, urmate de contribuțiile datorate lui Iacob Mârza şi Ioan Chindriş, au stabilit că autorul din care şi după care a tradus şi predat S. Bărnuțiu a fost W. T. Krug (1770–1842). Este vorba de *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*, la care s-a adăugat, ca model, precum au arătat Iacob Mârza şi Ioan Chindriş, versiunea latină a lui Krug (*Systema philosophiae criticae in compendium redigit*, 1820), realizată de Stephanus Márton. Acelaşi Krug şi lucrările sale indicate mai sus, precum şi experiența de traducător şi profesor a lui S. Bărnuțiu au stat la baza activității sale de la Iaşi." De asemenea, G. Em. Marica, *Studii de istoria şi sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1977, arăta importanța cercetării şi comensurării atente atât a scrierilor „mari", cât şi a celor „mici" ale lui Bărnuțiu, în aprecierea de ansamblu a operei sale.

latinizant, manuscrisele bărnuțiene rămân în continuare un obiect foarte important de cercetare pentru istoria genezei filosofiei şi culturii româneşti moderne din Transilvania.

Prelegerile sale de la Iaşi au avut un succes fulminant asupra învățăceilor, care se pare că l-a depăşit pe cel din perioada profesoratului de la Blaj. Imensul bagaj de cunoştinţe, talentul său pedagogic extraordinar şi prestigiul uriaş de lider intelectual al revoluției paşoptiste din Transilvania aveau un impact copleşitor, singular şi definitiv asupra discipolilor. Foştii săi elevi şi studenți au consemnat în termeni excepționali, ca fenomen uman carismatic, petrecerea lui Bărnuțiu în mijlocul lor, văzând în el un apostol al catedrei: „Nece unul nu era între studenți, care ieşind de la prelegerile sale filosofice, să nu se fi simțit într-adevăr ameliorat spiritualmente şi moralmente" (Alex. N. Brandia)[7]; „Simeon Bărnuțiu avea o influență aşa de irezistibilă asupra studenților şi elevilor lui, încât îi ipnotizase, le inoculase în cap fanatismul ideilor lui; vorbeau ca dânsul, se îmbrăcau ca dânsul, mergeau ca dânsul, nici nu mai încape îndoială că gândeau ca dânsul [...] Trebuie să te duci cu mintea în timpurile vechi, până la Socrat sau la filosofii stoici, cum a fost Epictet sau la Iisus Hristos pentru ca să întâlneşti un devotament aşa nemărginit şi necondiționat pentru învățător" (G. Panu)[8].

Fireşte, o personalitate ieşită din comun ca aceea a lui Bărnuțiu nu putea să nu stârnească şi invidii, animozități ori contestări. Opera sa – manuscrisele filosofice nefăcând excepție – a resimțit cel mai puternic atacurile declanşate împotriva autorului, acestea venind în special de la T. Maiorescu. În scrierea *Contra şcoalei Bărnuțiu* (1868) – un veritabil act demolator, publicat după încetarea din viață a celui criticat –, gânditorul ardelean era „[...] catalogat ca promotorul unui curent retrograd în cultura română, care n-ar prezenta niciun interes"[9]. Mai mult decât atât, pe baza unor presupoziții radical diferite şi opuse, de ordin lingvistic şi stilistic-terminologic, generația paşoptistă din Transilvania era învinuită de „lene şi barbarie a gândirii", respectiv „compilare de citate"! Asemenea judecăți excesiv de aspre au fost apoi însuşite necritic de numeroşi intelectuali, contribuind la marginalizarea operei bărnuțiene şi perpetuarea rămânerii ei, în cea mai mare parte, la stadiul de manuscris. Cititorul contemporan care ar încerca să-şi întemeieze opinia despre operele filosofice bărnuțiene pe aceste acuze grave ar dobândi o imagine profund denaturată a ceea ce sunt ele în realitate şi, mai ales, a ceea ce ar trebui ele să fie pentru spiritualitatea noastră

[7] Alex. N. Brandia, *Notițe biografice*, în Simion Bărnuțiu, *Dreptul public al românilor*, Iaşi, 1867, p. XXX–XXXI.

[8] G. Panu, *Amintiri de la „Junimea" din Iaşi*, tom. I, 1908, p. 15, apud E. S. Cucerzan, *op. cit*., p. 3.

[9] Vezi Al. Surdu, *Simion Bărnuțiu în actualitate*, în *** *Mărturiile anamnezei*, Bucureşti, Edit. Paideia, 2004, p. 125. Autorul afirmă foarte clar şi documentat că reuşita direcției Maiorescu a însemnat, totodată, trecerea în umbră a lui Bărnuțiu – cel puțin în calitate de filosof – până în zilele noastre (*ibidem*, p. 128).

națională. Or, balanța aprecierii critice a opusurilor filosofice bărnuțiene a rămas până astăzi influențată – cu toate că oarecum pasiv şi subteran – de atari judecăți nedrepte, deşi apariția unei lucrări de referință semnată de Gh. Bogdan-Duică[10] a avut darul să risipească în bună măsură unele dintre aceste clişee.

Or, dacă este adevărat că, de-a lungul vremii, s-a vorbit mult de exagerările latinizante ale lui Bărnuțiu (incriminată fiind, de pildă, ideea că dreptul românilor ar fi pur şi simplu dreptul roman) – exploatate excesiv de Maiorescu şi discipolii săi, a căror critică îşi avea anumite temeiuri în epocă, întrucât stilul, limbajul şi terminologia maioresciană prezentau un anumit rafinament față de cele bărnuțiene –, tot atât de adevărat este că „[...] Bărnuțiu dispunea de un adevărat *sistem filosofic disciplinar*, adică acoperea principalele discipline filosofice, ceea ce nu a mai reuşit ulterior niciunul dintre filosofii noştri, specializați doar în câte una dintre acestea. Este şi cazul lui Titu Maiorescu [...] Bărnuțiu a fost evident mult mai «harnic» decât Maiorescu. Sistemul său disciplinar cuprinde în plus dreptul, pedagogia şi istoria filosofiei. Dar nu numai programatic. Bărnuțiu a elaborat cursuri pentru toate aceste discipline, pe care le-a şi predat. Maiorescu a predat doar logica şi istoria filosofiei contemporane [...] Comparațiile de genul acesta, referitoare la extensiunea preocupărilor filosofice disciplinare şi la realizarea lor într-o formă publicabilă, nu-i sunt favorabile lui Maiorescu."[11] Aceasta este o judecată întemeiată, prin prisma regândirii criteriilor de apreciere a unei concepții filosofice din perspectiva actuală. În epocă însă, lucrurile au stat exact invers; ascensiunea rapidă şi priza extraordinară dobândită de conferințele şi scrierile lui Maiorescu la un public foarte larg au dat câştig de cauză lucrărilor sale polemice, critica maioresciană având ca nefast efect scăderea drastică a interesului pentru scrierile lui Bărnuțiu – în particular, cele filosofice –, cu consecința cvasi-ignorării lor de către marea majoritate a autorilor avizați.

Deci, avem de-a face la Bărnuțiu cu un „sistem filosofic disciplinar", nefiind vorba, însă, de o construcție sistematică originală în sensul deplin al termenului, fapt care nu-i micşorează cu nimic importanța şi valoarea în contextul său istoric. Apropiindu-ne de zilele noastre, considerăm că este momentul reconsiderării unor afirmații făcute în tratatul de *Istoria filosofiei româneşti*[12], în sensul că acesta face practic abstracție de pluridisciplinaritatea şi caracterul sistematic al filosofiei practicate de Bărnuțiu la catedră, insistând asupra problemelor „materialismului" concepției sale şi interpretând-o ca pe o „depăşire", pe alocuri, a sistemului lui Krug în originalitate – afirmație făcută, evident (dar nu numai), din motivul cunoaşterii precare sau ignorării unor manuscrise filosofice inedite ale învățatului transilvănean.

[10] Vezi Gh. Bogdan-Duică, *Viața şi ideile lui Simion Bărnuțiu*, Bucureşti, 1924.

[11] Vezi Al. Surdu, *op.cit*., p. 128, 129.

[12] Vezi *Simion Bărnuțiu*, în *** *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Bucureşti, Edit. Academiei R. S. România, 1972, p. 226–252.

În lucrările sale de filosofie generală, respectiv în secțiunile de metafizică, ontologie şi logică, Bărnuțiu – permanent pătruns de dimensiunea *practică* a gândirii – reliefează, prin exemple proprii şi considerații de ordin personal (cu deosebire *Însemnările*, care apar la finele marii majorități a paragrafelor manuscriselor sale[13]), legătura ideatică dintre *metafizic*, *logico-epistemologic* şi *ontologic*, cu finalități *etice* şi *pedagogice*. Metafizica krugiană i s-a părut, probabil, mai puțin abstract-speculativă decât cea kantiană, fapt pentru care s-a simțit îndemnat să caute mereu exemplificări cât mai concrete, inspirate din şi adaptate la realitățile istorico-sociale ale Transilvaniei. Cu asemenea exemple şi observații, întotdeauna plasate în text la locul potrivit, reflecția filosofico-juridică a lui Bărnuțiu conferă o coloratură particulară *sintetismului transcendental* krugian.

Despre amintita „dimensiune practică a gândirii" la Bărnuțiu, se cuvine o mențiune distinctă. Nu ne referim la vreun „practicism" îngust care să compromită discursul teoretic – altminteri impecabil articulat la gânditorul transilvănean, nici la acel „simț practic-material" cu care sunt creditați, îndeobşte, ardelenii, ci la o modalitate aparte de relaționare a asumpțiilor teoretice la realitatea practic-empirică. Calitățile pedagogice excepționale ale textelor lui Krug au fost înțelese şi aplicate specific de întreaga generație a lui Bărnuțiu, în consens cu imperativele social-politice şi culturale ale societății căreia îi aparținea[14]. Nu vom intra acum în considerații de detaliu privind valorarea intrinsecă a operei lui Krug, dar vom spune că valențele sale pedagogice şi practice le-au depăşit cu mult pe cele teoretice; de pildă, este unanim admis faptul că ea a avut ca efect promovarea studiului filosofiei printr-o *atitudine critică şi antidogmatică*, stimulând libertatea de gândire în religie şi politică. Aici, ajungem la cauzele propagării excepționale a acestor opere în Europa centrală şi răsăriteană, ele găsind un ecou aparte la gânditori ca S. Bănuțiu, T. Cipariu, A. T. Laurian, E. Murgu, A. Pumnul sau G. Barițiu. Spre deosebire de toți aceştia, Bărnuțiu va fi singurul care nu se rezumă la simpla traducere, ci insistă cu observații critice şi exemple proprii pe toată întinderea textului krugian, fapt care îl determină pe renumitul cercetător al istoriei

[13] Ele corespund, în mare parte, acelor *Anmerkungen* din *Handbuch*-ul lui Krug, însă unele dintre ele diferă prin conținut ori formă a expunerii. Prin aceste „diferențe", Bărnuțiu îşi pune în evidență punctele personale de vedere, atât expozitive, cât şi analitic-critice (inclusiv, pe alocuri, față de Krug).

[14] Cât prestigiu are peste timp nucleul ideatic Krug-Bărnuțiu se poate constata şi din prețuirea înaltă de care această filosofie se bucură astăzi în rândul tinerilor cercetători: „Filosofia lui Krug, difuzată de Bărnuțiu, avea două merite: prin caracterul ei sistematic făcea posibilă orientarea în tot câmpul cunoaşterii; dădea categorii prin care simpla informație culturală putea fi ridicată la experiență de cultură, ceea ce nu fusese cazul anterior cu nicio altă filosofie, nu cu wolffianismul şi în niciun caz cu senzualismul care dominase începutul secolului al XIX-lea. Al doilea, fiind didactică în formă, era uşor de asimilat şi dădea sentimentul posesiei unei ştiințe, sentiment fără de care se prea poate să fim mai buni filosofi, dar nu se poate construi o cultură. Cu Krug şi Bărnuțiu ai senzația că ştii şi că poți să înveți şi pe altul" (fragment dintr-o scrisoare electronică a d-lui Bogdan Rusu către Ionuț Isac, 21 aprilie 2010).

românilor din perioada pre-modernă, modernă şi contemporană, K. Hitchins, să scrie: „El [Bărnuțiu – n.ns., I.I.] a fost singurul din generația sa care s-a angajat în speculații filosofice originale. Totuşi şi el a dat dovadă de acelaşi spirit practic care este semnul distinctiv al intelectualilor români ai perioadei. A fost mai puțin preocupat de soluționarea problemelor filosofice decât de folosirea perspectivei «indispensabile» pe care şi-o permitea aceasta pentru analizarea şi soluționarea problemelor politice şi sociale."[15]

Dacă este să ne exprimăm vreo rezervă față de textul citat mai sus, ne-am referi la sensul sintagmei „speculații filosofice originale" – nicidecum unul puternic (literal); „originalitate", eventual, față de colegii de generație cunoscători, traducători şi propagatori ai lui Krug (în special A. T. Laurian şi T. Cipariu). Pe de altă parte, pentru Bărnuțiu, problema originalității nici nu era şi nu putea să fie una de prim ordin, mai ales în absența unei tradiții filosofice autohtone şi sub imperativele societății transilvănene din anii revoluției, când era necesară, mai întâi, construirea sau regândirea unor fundamente ideatice filosofico-juridice şi social-politice. Cu toate acestea, anumite elemente de certă originalitate filosofică nu-i pot fi contestate, în receptarea critică şi contraargumentarea la adresa unor celebre sisteme filosofice antice şi moderne. Trăsăturile determinante ale transcendentalismului kantian – preluat prin filiație krugiană – se răsfrâng astfel specific pe plan autohton transilvan la o întreagă generație de gânditori, preocupați în primul rând nu atât de teoria abstractă în sine, ci de *imperativele moral-practice şi politice* ale societății timpului lor. Privitor la acest aspect, acelaşi K. Hitchins revine şi nuanțează: „Ei nu au creat opere de mare originalitate, nici nu au căutat să devină specialişti, decât cu rare excepții, în vreun domeniu anume de creație. Mai degrabă erau preocupați de răspândirea ideilor generale şi a cunoştințelor folositoare. Acestea erau, după părerea lor, sarcini mai potrivite nevoilor societății româneşti decât elaborarea de tratate abstracte de filosofie sau de lucrări savante de istorie […] Insuficiența discursului filosofic abstract poate fi explicată în parte prin sarcinile în esență practice pe care le dădeau ideilor: reformă socială şi trezirea națiunii române la sentimentul propriei sale demnități şi al misiunii sale istorice. Ea mai poate fi explicată şi prin absența unei tradiții filosofice autohtone."[16]

Strădania excepțională de creare a unei terminologii filosofice în limba română constituie o constantă universală a textului manuscriselor bărnuțiene (pe orice temă şi în orice specialitate). Dacă în cursurile de la Blaj el folosea termeni vechi, greoi, ca echivalenți ai conceptelor şi categoriilor greceşti, latine sau germane (de ex. „simțâre" = *sensibilitate*; „înțeles" = *intelect*; „cuvânt" = *rațiune*; „sâmțițiune" = *senzație*; „prindere" sau „invitațiune" = *percepție*; „întipuire" =

[15] Vezi K. Hitchins, *Intelectuali români în Transilvania: conştiința națională şi cea apuseană, 1830–1848*, în *** *Conştiință națională şi acțiune politică la românii din Transilvania (1700–1868)*, vol. I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1987, p. 94.

[16] *Ibidem*, p. 89, 92.

reprezentare ş.a.m.d.), câțiva ani mai târziu, în cursurile de la Iaşi, el întrebuințează o terminologie flexibilă, mai apropiată sau chiar coincidentă cu cea actuală („*realitate*", „*reprezentațiune*" etc.). Iar aceasta fiindcă „ [...] dascălii români de filosofie, autori ai primelor traduceri şi prelucrări, întocmite în scopuri prioritar didactice, trebuiau să creeze, oarecum din mers, o limbă literară şi ştiințifică şi, în speță, o terminologie filosofică adecvată atât problemelor şi conceptelor clasice, universale, cât şi nivelului şi cerințelor culturii naționale şi şcolii româneşti"[17]. Câteva exemplificări ale progresului de ordin lingvistic (dar şi conceptual) realizat de manuscrisele bărnuțiene din perioada ieşeană sunt, credem, elocvente:

Blaj	**Iaşi**
– princeput	– principiu
– împărțire	– diviziune
– aievime	– realitate
– afunzime	– profunditate
– acumul	– presentele
– însemnare	– nota
– cuvânt	– rațiune
– substanțime	– substanțialitate
– lume simțirească	– mund sensibil
– lume înțelegerească	– mund inteligibil
– idee cosmologească	– idee cosmologică
– (argument) pestesimțiresc	– (argument) supranatural
– ființă stătătoarie de sine	– lucru, ființă s. ente subsistente s. substanțiă
– măsuri	– dimensiuni
– fire	– natură[18]

[17] Vezi E. Cucerzan, *Perspective filosofice româneşti*, Cluj-Napoca, Edit. AcademicPres, 2002, p. 187.

[18] Vezi E. S. Cucerzan, *„Metafizica" lui Simion Bărnuțiu*, mss., p. 7–8. Semnificativă este şi caracterizarea de ansamblu a cursului *Metafizica* ținut de S. Bărnuțiu la Iaşi: „Ideile şi conceptele decurg în mod firesc şi coerent, într-o organizare logică şi didactică aptă să-şi familiarizeze beneficiarul cu problemele majore ale unei concepții unitare şi pătrunzătoare despre univers, om şi spiritul uman, respectiv raporturile acestuia cu existența în totalitatea sa. Sistemul elaborat de W. T. Krug era unul cât se poate de potrivit unor asemenea scopuri. Dacă modelul său – criticismul kantian – se adresa unui mediu elitar de maximă calificare filosofică, expunerea sistematică, limpede, sintetică şi cuprinzătoare a lui Krug era accesibilă – şi ca atare eficientă – pentru familiarizarea cu una din marile performanțe ale culturii universale. Raționalismul şi umanismul care îl definesc au contribuit atât la adeziunea rațională şi afectivă a tinerilor cărora li se adresează, cât şi, implicit, la formarea şi exersarea disponibilităților proprii de gândire şi exprimare ale acestora. Forma, respectiv expresia lingvistică era una accesibilă. Excepție fac, poate, unii termeni şi unele expresii create *ad hoc* de către S. Bărnuțiu, în condițiile în care cultura română încă nu era suficient de abilitată în acest sens. Nu este exclus ca profesorul Bărnuțiu să fi prezentat şi unele clarificări verbale acestor aspecte. Altfel, cu greutate se poate explica entuziasmul fără rezerve al foştilor studenți şi elevi față de acest curs." (p. 7)

Tentația pripită de absolutizare a importanței (indiscutabile) acordate de Bărnuțiu filosofiei este, însă, frânată rapid de reflecțiile gânditorului român în direcția dreptului natural şi a filosofiei dreptului. Acestea îşi găsesc expresia cea mai elocventă şi convingătoare în discursul ținut de intelectualul transilvănean la deschiderea Facultății de Drept a Universității din Iaşi (24 februarie/ 7 martie 1856). Aici, Bărnuțiu cercetează relațiile reciproce dintre *ştiința dreptului* (văzută apologetic, ca „gândire juridico-politică", superioară altor discipline, integratoare şi ordonatoare) şi celelalte ştiințe socio-umane. În viziunea sa, această superioritate s-ar impune chiar şi filosofiei, atât prin amploarea şi adâncimea ştiinței dreptului, cât şi prin folosul său practic. Chiar dacă toate artele şi ştiințele sunt folositoare, ele nu vor putea fi utile decât atunci „când vor fi aplicate în scopurile națiunii de o jurisprudență, de o politică sănătoasă"[19]. În acelaşi timp, Bărnuțiu ia în considerare şi contribuțiile specifice ale diferitelor discipline (cum sunt, spre exemplu, filosofia, psihologia, geografia şi istoria) la justa alcătuire şi consolidare a ştiinței dreptului, evidențiind importanța ştiinței juridice pentru economia politică, arta militară şi educație. Cu această ocazie, el incriminează perfidia acelor jurişti, politicieni şi funcționari care s-au desolidarizat de națiunea din care făceau parte, compromițând integritatea morală a ştiinței dreptului şi principiilor de drept.

Ponderea foarte însemnată a elementului politico-juridic în cugetarea învățatului ardelean are cel puțin o dublă explicație, în contextul observației juste făcute de G. Em. Marica: „În explicarea legalismului lui trebuie să mai ținem seama şi de patosul său juridic, cum ne arată între altele importanța ce o dă el influenței determinante a constituției politice şi a legilor […] Prin Bărnuțiu, gândirea juridică ca factor regulator atotputernic al vieții sociale îşi atinge la noi apogeul."[20] Prima explicație ar fi aceea că, în sistemele speculative impunătoare ale filosofiei clasice germane – modele pentru întreaga generație de gânditori paşoptişti căreia i-a aparținut Bărnuțiu –, morala şi dreptul reprezentau punctul de vârf sau încoronarea metafizicii. Această particularitate notabilă i-a făcut să le situeze, la rândul lor, pe primul plan în ansamblul viziunii filosofice şi culturale proprii. A doua se referă la faptul că ideile bărnuțiene s-au format şi au fost influențate de contextul cercetării atente a trecutului istoric al românilor, ca şi de situația Transilvaniei, Principatelor Române şi a Europei la mijlocul secolului al XIX-lea, atunci când, la despărțirea de lumea veche feudală şi întâlnirea cu noua lume, modernă, reflecțiile de drept şi morală nu puteau să nu prevaleze în fața teoriilor abstracte.

Întotdeauna însă, la Bărnuțiu, filosofia coexistă cu morala şi dreptul, teologia şi istoriografia ş.a. Dacă se analizează, de pildă, manuscrisul intitulat

[19] Vezi S. Bărnuțiu, *Cu privire la jurisprudență*, „Amicul familiei", XIV, 1890, nr. 10, 11, 12.
[20] Vezi G. Em. Marica, *op. cit*., p. 204.

Ştiinţa dreptului, se constată că acesta nu cuprinde exclusiv consideraţii din cuprinsul ştiinţelor juridice. Urmând, în linii mari, expunerea din *Handbuch*-ul lui Krug, lucrarea se ocupă pe larg şi de probleme etice şi teologice. Bunăoară, „ştiinţa virtuţii" (*aretologia*, în limbajul epocii) ocupă un loc consistent în acest manuscris (circa o treime), ceea ce demonstrează afirmaţia noastră anterioară şi confirmă, astfel, conjecturile unor cercetători mai vechi ai scrierilor lui Bărnuţiu, în sensul că, la capitolul etică şi filosofia moralei, influenţa exercitată de Kant asupra sa este foarte mare. Atunci când se referă la „harmonia absolută"[21] – principiul fundamental al *sintetismului transcendental* krugian – care trebuie să unească lucrările „fiinţelor celor cuvântătoare nu numai dinafară, ci şi dinăuntru", gânditorul român invocă *imperativul categoric* al lui Kant, transpus în limbajul filosofic românesc al momentului: „aşa să lucrezi ca toată maxima voii tale să se arate ca lege pentru toate fiinţele cele cuvântătoare."[22] Totodată, Bărnuţiu citează aici şi legea morală supremă sau *principiul categoric* al lui Kant: „Nu trata omenirea nicăieri (ad/ică/ nici în tine nici într-alţii) numai ca mijlocire, ci totdeauna deodată şi ca scop"[23], pe care le lasă a fi înţelese ca maxime morale universale.

Pe ultima treime a manuscrisului *Ştiinţa dreptului* se întinde secţiunea *Învăţătura religiei*, unde influenţa kantiană este, de asemenea, foarte accentuată, Bărnuţiu împărtăşind doctrina etică a năzuinţei spre perfecţiunea morală a fiinţei umane („cuvântătoare, nemărginită şi slobodă"), perfecţiune tangibilă după moarte – idee care se susţine exclusiv ca obiect al credinţei, nu al ştiinţei. Autorul român îşi înşiră consideraţiile în spiritul riguros al lui Kant, care răzbate şi în manuscrisul nr. 38 (*Despre filosofia preste tot*), unde se invocă *postulatul raţiunii*

[21] „O curiozitate istorică face ca toate culturile «minore» să-şi facă o virtute din caracterul lor «armonios» şi «echilibrat». Ungurii au considerat că întreaga lor spiritualitate se caracterizează printr-un astfel de echilibru şi armonie, ucrainienii (prin Chijevski) au spus, de asemenea, că specificul *Weltanschauung*-ului ucrainean constă tot în armonia lui… Din această cauză, Krug a avut mare trecere la maghiari; sistemul lui conciliant şi comprehensiv era considerat de unguri drept corespunzând perfect specificului lor naţional. «Şcoala armoniei» a încercat să facă din sintetismul krugian filosofia naţională a maghiarilor. Astfel se explică vasta difuzare a lui Krug în şcolile transilvănene – şi această circumstanţă este responsabilă de circulaţia lui Krug şi la noi. Mai merită menţionat că, în 1922, Marin Ştefănescu găsea specificul filosofiei româneşti tot în «armonia» ei?" (fragment dintr-o scrisoare electronică a d-lui Bogdan Rusu către Ionuț Isac, 21 aprilie 2010).

[22] Reformulat în limbajul actual, acesta sună astfel: „Acţionează astfel încât maxima voinţei tale să poată oricând valora în acelaşi timp ca principiu al unei legislaţii universale" sau „Acţionează ca şi când maxima acţiunii tale ar trebui să devină, prin voinţa ta, lege universală a naturii" (Vezi N. Bagdasar, *Studiu introductiv* la I. Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*. *Critica raţiunii practice*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1972, p. XXII, XXIV).

[23] Enunţul actual: „Acţionează astfel ca să foloseşti umanitatea atât în persoana ta, cât şi în persoana oricui altuia totdeauna în acelaşi timp ca scop, iar niciodată numai ca mijloc" (Cf. N. Bagdasar, *Studiu introductiv*, în I. Kant, *op. cit*., p. XXV).

practice, cu concluzia (la §. 318) că nemurirea sufletului nu se poate demonstra pe cale logic-raţională; el dă dovadă de subtilitate în ironizarea celor mult prea dornici de glorie peste timp cu orice preţ, deoarece memoria colectivă înregistrează nu numai faptele bune, ci şi faptele rele ale cuiva!

Dacă în *Ştiinţa dreptului*, Bărnuţiu se mulţumeşte, în general, să expună formele dogmelor religioase şi îndatoririle credincioşilor, respectiv să le comenteze pe scurt, în cursul *Despre filosofia preste tot* el depune un efort deosebit pentru a „demola" pe cale strict raţională credinţele populare privind duhurile, strigoii, fantomele etc., ceea ce îl înrudeşte spiritual cu Gh. Şincai şi a sa *Învăţătură firească spre surparea superstiţiei norodului*. Bărnuţiu inventariază succint evoluţia superstiţiilor în istoria popoarelor antichităţii şi Evului Mediu european, felul cum au fost ele preluate şi prelucrate de către diverşi filosofi şi teologi, evidenţiindu-le consecinţele nefaste pe plan individual şi social. Critica instituţiilor religioase şi a statului reprezintă, la rândul ei, expresia moştenirii kantiene, mai ales atunci când Bărnuţiu se pronunţă pentru „religia în limitele raţiunii", împotriva exceselor superstiţioase, nocive în viaţa individuală şi socială[24].

Anii 1856–1863 au constituit pentru ilustrul profesor o perioadă fructuoasă din punct de vedere ştiinţific, în care a elaborat numeroase articole, studii, prelegeri de curs, lucrări diverse, unele tipărite (de exemplu, cursurile de drept public şi drept privat), cele mai multe însă rămase în manuscris (*Dreptul public natural*, *Pedagogia*, *Psicologia empirică şi logica*, *Estetica*, *Istoria filosofiei*, *Filosofia preste tot*, *Doctrina dreptului naţiei*, *Dreptul ginţilor*, *Fisiologia*, *Metafisica* ş.a.).

Viaţa lui Bărnuţiu se apropia, însă, de un prematur şi inevitabil sfârşit. La 1 noiembrie 1863 a rostit discursul inaugural la deschiderea cursurilor Universităţii din Iaşi. A refuzat de două ori (1860 şi 1863) propunerea de acceptare a funcţiei de rector al Universităţii ieşene.

La 7 decembrie 1863, a depus o adresă către consiliul academic al Universităţii ieşene, prin care cerea să fie suplinit pe motive de boală. Solicită consiliului academic un concediu de boală de 5 luni (3 mai 1864), după care dă curs invitaţiei făcute de nepotul său, Ioan Maniu din Şimleul Silvaniei, de a-şi îngriji sănătatea în Transilvania. Călătoreşte în trăsura pusă la dispoziţie de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Starea sănătăţii i se înrăutăţeşte şi moare pe drum, în marginea satului Sânmihaiul Almaşului, înainte de a ajunge în satul natal (28 mai 1864). Este înmormântat în comuna Bocşa Română, jud. Sălaj.

[24] La fel procedase ilustrul model al lui Bărnuţiu: „Adversar al eticii fundamentată teologic, adversar de asemenea al religiilor revelate cât şi al celor statutare, adversar deopotrivă al exaltărilor religioase mistice, concepţia morală a lui Kant şi deci metafizica sa despre suprasensibil culminează totuşi în Ideea de Dumnezeu, care-şi are originea în credinţa apriorică a raţiunii practice" (Vezi N. Bagdasar, *Studiu introductiv*, ed. cit., p. XXXII).

Diversitatea, întinderea şi caracterul sistematic al manuscriselor bărnuțiene îndreptățesc concluzia că autorul lor a avut o bună şi frumoasă întâlnire cu filosofia. Ele obligă comunitatea academică națională, pe toți specialiştii preocupați de cercetarea formării şi dezvoltării culturii române în epoca modernă să cuprindă scrierile lui Bărnuțiu din perspectiva *întregului* şi *completitudinii* acestora într-o monumentală ediție de opere complete, rezultat al împărtăşirii fireşti de la un „izvor de filosofie" autohton, dar şi ca o cuvenită reparație morală față de excepționalele sale realizări intelectuale.